

S Z E M L E

SZABÓ ZOLTÁN [Szerk.]: A SZÖVEGVIZSGÁLAT ÚJ ÚTJAI

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 240 lap

"A kötet dolgozatai eltérő tárgykörűek. - írja az Előszóban Szabó Zoltán. Közös azonban mindegyikben az, hogy az elméleti vizsgálatok vagy a konkrét elemzések tárgya: a szöveg. És azonos a cél is: a szöveg korszerű megközelítése"

Ez a megközelítés a kötetben több irányú. A szöveg természetesen keretében az első tanulmány egy újabb nyelvlélektanra, a második egy újabb (szöveg) logikai alapra épül; a kötet középpontjában álló tanulmány a szövegnyelvészet segítségével kísérli meg teoretikus alapokra helyezni a stilisztikát, majd az irodalmi műelemzésre, illetőleg az elbeszéléselemélet egzakt alkalmazására kapunk meggyőző példát.

A kötet élére nem véletlenül került SCHVEIGER PAUL tanulmánya (A szövegnyelvészet néhány elméleti kérdése). A szerző rendszerező szándékú szemlét tart a generatív megközelítésű kutatások legelterjedtebb kategóriái fölött, így többek közt a felszíni és a mélyszerkezet, a beszédített, a mondatok és a szövegek generálása, a szöveggrammatika tagolódása, a

szövegkohézió stb. értelmezései fölött. A szemle igen gazdag, a rendszerezés súlypontjai és ezek össze- (vagy össze nem) függése — mint minden ilyen jellegű munkában — vitatható, de a gondolatmenet követhető, az idézés és az interpretálás pontos, így minden olvasójának megéri a ráfordított időt. Aki nem ismeri az áttekintett munkákat vagy ezek részét, az korrekt tájékoztatást kap; a szakmabeli pedig elgondolkozhat, hogy a merített anyagból ugyanígy építené-e fel "a szövegelmélet szerkezeté"-t, illetőleg — ha van — miben látja fel-fogásbeli különbségük okát. E szemle írója például nagy egyet-értéssel követte — többek közt — a pragmatikáról szóló fejtegetéseket, a szöveg és a mondat viszonyának többféle megközelítését, ez utóbbin belül azonban csak félig fogadja el a két felszíni szerkezet összefüggésének alábbi értelmezését: "A szöveg felszíni szerkezetének átalakítása következtében megváltozik a mondat felszíni szerkezete. Ehhez hasonlóan (kiem. B. I.) egy adott szöveghez tartozó mondat felszíni szerkezetének az átalakítása implicit módon az illető szöveg felszíni szerkezetének az átalakításával jár, tehát az $M_1 - M_2$ következtében az $S_1 - S_2$ is szükségszerűen (kiem. B. I.) végbemegy" (19. l.).

Végbemegy (de csak olyan számítógépes programban, ahol — ha ez egyáltalán lehetséges — az egész és a rész viszonyából kiiktatták a hierarchiát); egy-két lépését elképzelhetjük a természetes nyelvben is (pl. egy nyomatékos mondat szórendjéhez rekonstruálhatjuk a közvetlen környezet mondatssorrendjét) — de abban a vélekedésben, hogy a szöveg felszíni szerkezetének átalakulása a mondatéhoz "hasonlóan" és "szükségszerűen" menne végbe, megtévesztő mértékű túlzás van. Ez olyasmint sugall, mintha a széttagolódás-beépítés egyetlen szálon futhatna csak végig, vagy mintha a beépítés mindössze két szint egybeszövése lenne. Pedig csupán a sorrendi beépítésnek önmagának is három szintje van: pl. a tagmondatok sorrendje a mondategészt építi be a mondat fölötti szövegegységbe. Ennek — a hierarchiát mellőző — szemléletnek egyébként maga a szerző is ellentmond tanulmánya következtető részében, ahol a közzlési rendszer különböző szintjeit vázolja fel filozófiailag igen biztosan (42. l.). Itt jó partnerrá található Deme Lászlóban és Károly Sándorban, Török Gábor munkásságának ismeretében pedig jobb véleménnyel lehetne a költői szöveg grammatikájának kutatásáról is (40. l.) Kétségtelen azonban, hogy Schweiger Paul itteni tanulmányának ismeretében mi is biztatóbbnak látjuk a szövegnyelvészet elméleti megalapozhatóságát.

Schweiger Paul fejtegetése nyelvlélektani megfontolásokkal szövődött át, a kötet második tanulmánya, MURVAI OLGÁÉ (Szempontok a szövegjelentés és a modalitás kapcsolatának vizsgálatához) logikai keretben szemiotikai összefüggéseket foglal rendszerbe.

Murvai Olga kiindulópontja az az általános következtetés, amely az elmúlt évtizedben több más nyelvi összefüggés kutatásában is megalapozottnak bizonyult: "a mondat határa nem felel meg az elemzésnek". Célja ezért annak föltárása, "miként valósul meg szövegösszefüggésben a modalitásnak mint elemi struktúrának kiterjedése". A szerző Greimas és Cristea nyomán tisztázza, hogy az egyes modális funkciók különféle modális mezőkben más-más modális értéket képviselnek, s tanulmányának középpontjába az kerül, "hogy néhány különösen fontos modális érték hogyan/miként realizálódik a neki megfelelő modalitástípus keretében, és milyen szövegkapcsolatokat eredményez". A modális értékek szemiotikai elemzését a szerző logikai keretben végzi el, de a logikai értéket csak a modális érték kiindulópontjának tekintti; nyelvészként pedig azt kutatja, hogy az egyes modális értékeket miféle kifejezésbeli eszköztárral ragadhatjuk meg.

Aki már próbálkozott valamely élő szöveg modális rétegződésének (mint a kohézió egyik sávjának) vizsgálatával, az tudja, hogy a kifejezésbeli eszköztár gazdagsága s variabilitása miatt mennyire reménytelen vállalkozás az eszközök rendszerbe foglalása. Murvai Olga is tud erről: "Szövegösszefüggésben a különféle modális zónák gyakran keresztezik egymást, így az elemzés során számos variációs lehetőséggel találkozunk szemben magunkat, amelyek mindegyike csak az adott szöveggörnyezetben konkretizálódik. Például az ilyen felkiáltó mondatokban, mint:

- (i) *Lehetséges ez!*
- (ii) *Lehetetlen!*

nem az igazságérték a domináns, sokkal inkább csodálkozást, meglepetést fejez ki, vagyis az affektív modalitás a jellemző, amelynek a háttere a szöveggörnyezetben van." (62. l.) Amikor tehát a szerző elkülöníti, jellemzi és részletezi az öt modális típust, ne zárt keretekre gondoljunk, hanem öt olyan irányra, amelyek között átjárások vannak.

Ha valaki, hát SZABÓ ZOLTÁN kimondhatja (A szövegnyelvészet stilisztikai jelentősége), hogy a stilisztika nem tud eleget tenni az általános tudományelmélet szigorú követelményeinek; s ha valaki, hát ő illetékes annak az elképzelésnek a körvonalazásában is, amely szerint a szövegnyelvészet mint erőteljesen teoretikus tudomány segíthet a stilisztika említett gondján, akár úgy is, hogy közreműködik egy új stíluselmélet megalapozásában. Ez természetesen igen nagy szó, de a mintegy hatvanoldalas gondolatmenet tisztasága, az egyes szövegelméletek, szerzők és kategóriák érthető, megbízható kezelése meggyőzi az olvasót a törekvés realitásáról.

A tanulmány kifejtő része két nagy témát ölel fel: az első azt vizsgálja, hogy a szövegnyelvészet mivel segítheti a stilisztika elméleti alapjainak tisztázását, javítását; a második a tényleges stilisztikai kutatásokban alkalmazható szövegnyelvészeti ötleteket, módszereket, eljárásokat tekintti át a stilisztika három ágának (tanulmánytípusának) megfelelő tagolásban. Itt árnyalt, mindvégig az elmélettel szembeállított képet kapunk a stilisztikai m i n ő s í t é s r ő l, a stilisztikai e l e m z é s r ő l, végül a stilisztikai j e l l e m z é s r ő l. Ez utóbbi a szakág eddig legkevésbé kidolgozott területe; de a gondolatmenet végére érve meggyőzi olvasóit a szerző: "Sorsa, megerősödésének, k irágzásának lehetősége összefügg a stilisztika fejlődési távlatával, azzal, hogy egy idő után az addig legelhanyagoltabb ág kerül majd az érdeklődés középpontjába."

Szabó Zoltán ezt a tanulmányt a stilisztika érdekében írta, de — a sok átfedés miatt ma még nehezen áttekinthető — szövegnyelvészet legalább annyit okulhat belőle.

Szabó Zoltán egy verselemzésével (József Attila: Favágó) szemléltette a felvázolt elmélet tisztaságát, CS. GYIMESI ÉVA — irodalomtudományi-hermeneutikai megközelítéssel — egy elbeszélést elemez filozófiai összefüggésekig mélyített gondolatmenete igazolásául (A műelemzés módszertanához). Erre az elemzésre itt igen nagy szükség van, hiszen csak példa győzhet meg, hogy az alkalmazott módszer nem első lépésként, hanem szintézisként jelenik meg: a leíró és az értelmező jelleghű műmegközelítések érvei ütköztetéseként alakult ki. Az az eljárás ugyanis, hogy pl. szemináriumi keretben néhány fogékony hallgatóval közösen olvasunk el s értelmezzünk egy novellát, aligha új; de ha ez az elemzési kísérlet olyan elméleti megfontolások során s úgy valósul meg, ahogy Cs. Gyimesi Éva tanulmányában ezt végigvezette, reménykedhetünk az addigi ki látástalanban: sikerül konstituálni a tárgyat (vagyis jelen van a megértési folyamat), s a kutató mégsem saját megértését teszi vizsgálat tárgyává.

Miként Cs. Gyimesi Éva tanulmányából, JÓZSA MÁRIÁÉBÓL is kapunk egy elemzésmintát (A szövegnyelvészet egyik elbeszéléseleméleti alkalmazása), Józsa Mária vállalkozása azonban más irányú. Ő egy teljes elbeszéléskötetet elemez (Joyce: Dublini emberek), s a kötet valamennyi írásából kikövetkeztethető í r ó i v i l á g k é p feltárására törekszik. Az elemzés eredménye természetesen nem csupán annak kimondása, hogy "a kötet nem egyszerűen csak novellagyűjtemény, hanem szilárd belső kohéziójú novellaciklus", hiszen erre minden jobb novella- vagy versciklusból elemzés nélkül az olvasó is rájön, hanem ennek a kohézióknak tudományos modellálása.

*

JÓZSA MÁRIA a strukturalizmus, a generatív grammatika és a szemiotika elemeiből építette fel modelláló apparátusát;

CS. GYIMESI ÉVA a hermeneutikához áll legközelebb, MURVAI OLGA Greimas szemiotikájához, SCHVEIGER PAUL a generatív szemantikához, SZABÓ ZOLTÁN — illetékes önmagához; a kötet egésze egész Európához. Ezt a műveltséget, amely a kötet tanulmányaiban néha pazarló (esetenként az áttekintést zavaró) bőségben van jelen, kevés hazai kutatóhely szívta magába. Van mit tanulnunk a kolozsvári iskolától.

Békési Imre

LENGYEL ZSOLT: TANULMÁNYOK A NYELVELSAJÁTÍTÁS KÖRÉBŐL
(Nyelvtudományi Értekezések 107. sz.)

Akadémiai Kiadó, Bp. 1981. 81 p.

Napjainkban, amikor az anyanyelvi nevelés problémái mellett nem kisebb gondként társulnak az idegennyelv eredményesebb tanításának kérdései, figyelmet érdemelnek azok a kutatások, amelyek a nyelvelsajátítás titkait segítik megfejteni. Ezek közé tartozik LENGYEL ZSOLT tanulmánykötete is.

Már a cím jelzi, hogy részmunkák egybefűzéséből született; több résztanulmány foglalkozik benne a magyarnak mint első nyelvnek az elsajátításával. Az egyes tanulmányok két fő fejezetet alkotnak. Az első *A gyermeknyelv* címet kapta. A mindössze 17 oldalnyi rész a legfontosabb kérdéseket vilantja fel a részletesebb bemutatás szándéka nélkül, de azal az igénnyel, hogy aki elolvassa, kénytelen legyen elgondolkozni rajtuk a gyermeknyelv vonatkozásában is. Közülük néhány: a nyelvi univerzálék, a gyermeknyelvi nyelvészeti vizsgálatok lélektani feldolgozása, az egyes életkorok nyelvi normáinak megállapítása, a nyelvi retardáció, az iskolába lépő gyermek beszéde és az iskolai oktatás "nyelvének" viszonya stb. A szerző mindezt így vezeti be: "... az ontogenetikus nyelvfejlődés tanulmányozásának egyik modern elméleti háttérét igyekeztem felvázolni, a szükséges esetekben némi történelmi visszapillantással", az olvasó pedig méltányolja azt a kritikus-megfontoló magatartást is, amely bizonyítja, hogy a szerző sem mindig tartja elégségesnek egyetlen nyelv-elméleti irányzat megállapításait; gyakran túl is lép ezeken, s más elméletek eredményeit is felhasználja, ha nincs is lehetősége a legújabb elméletek részletes kifejtésére.

Az első fejezetben felvetett kérdésekről sokat mondanak a részletek címei is: Miért tanulmányozták korábban a gyermeknyelvet?; A generatív nyelvelmélet és a gyermeknyelv; A nyelvelsajátítás biológiai és neurológiai alapjai; A nyelvelsajátítás társadalmi-környezeti feltételei; Összehasonlító gyer-

meknyelvi vizsgálatok; s végül A gyermeknyelvi kutatások felhasználása. A címeiket végiggondolva elsősorban rövid ismereteknek, vázlatos áttekintésnek tűnnek, úgy, ahogy a Bevezető is ígéri. Az utolsó részlet azonban sokkal több vázlatos bemutatásnál. Nemcsak azért, mert ebben a részletben fogalmazódik meg, amit már az olvasó az előző részletet átgondolva is elfogadott, hogy tudniillik "a gyermeknyelv olyan több arcú jelenség, melynek tanulmányozására több tudományt kell csatasorba állítani" (5.1.); hanem azért is, mert nemcsak a kutatás lehetőségét és annak alkalmazhatóságát mutatja meg, hanem a kutatók felelősségét sem hallgatja el mind a lemaradást, mind az ebből következő feladatokat illetően.

A könyv második, lényegesen terjedelmesebb fejezetében (*Adalékok a magyar gyermek nyelvi fejlődéséhez*) a szerző saját vizsgálati eredményeit elemezve mutatja be a kutatások egyik lehetséges módját, azaz nemcsak kijelöl feladatokat, hanem példát is ad a megvalósításukra. Ez az a fonal, amelyre fölfűzi a végzett kutatások összegezhető tanulságait, s így nem érezzük különállónak az egyes részleteket.

Az első résztanulmányban a szerző a kétéves magyar gyermek egytagú megnyilatkozásait vizsgálja funkciójuk szerint csoportosítva: emóciót kifejezők, megnevezést kifejező egytagúak, akciót kifejezők és helyet kifejező egytagú megnyilatkozások.

A második részletben a névszói paradigmatis rendszer kialakulásáról kapunk képet szintén a kétéves magyar kisgyermek nyelvhasználatából gyűjtött adatok alapján. Innen két fontos kérdés: A rag-, jel-, képzőfogalmaknak a felnőtt nyelvek felelnek-e meg a gyermeknyelvi grammatikában?; Milyen nyelvi, pszichológiai tények adnak magyarázatot a ragok elszakításának sorrendjére?

Az igei rendszer fejlődését, kialakulását tárgyalja a harmadik alfejezet. Táblázatban tárja elénk a nyomon követett időszak igéinek ragozás-, mód-, és személybeli használatát. A táblázatból leolvasható összefüggéseket a hozzájuk fűzött megjegyzések alapján érdemes lenne nagyobb anyagon ellenőrizni; ehhez jó alapot kínálnak ezek a megfigyelések.

E három alfejezetet végigolvasva megalapozottnak látjuk a szerző vállalkozását: nem arra törekedett elsősorban, hogy az e korszak megnyilatkozásaiban szerepet játszó névszói és igei ragók megjelenési sorrendjét helyezze központba (ezt a munkát ugyanis már megnyugtatóan kidolgozta a hazai szakirodalom), hanem a nyelvi elemek közti összefüggések feltárását tartotta fontosabbnak.

A negyedik alfejezet a mutató névmás helyzetéről és fejlődéséről ad képet két kisgyermek (1 év 9 hónapos kortól — két év 1 hónapos korig) nyelvhasználatából gyűjtött anyag és K.E. MAJTINSZKAJA munkája alapján. A mutató névmást mint a határozottság kifejezését vizsgálja a szerző, majd a kérdéskört kitágítva, a névelő és a mutató névmás összefüggéseit tekinti át több nyelvben.

A Szórendi vizsgálatok című tanulmány a gyerekenyelv kísérletes vizsgálatának lehetőségeit teszi próbára. Pontos kronológiai rendben igyekszik megfigyelni az egyes jelenségek és törvényszerűségek megjelenését. (A cél tehát nem az egyes korosztályok szórendi szabályainak pontos megfogalmazása volt, hanem a szórendi változások fejlődésének megfigyelése). Két szórendi kísérletről olvashatunk itt, amelyben lo fős csoportok vettek részt 3-7 éves korig. Tanulságos az első kísérlet alapján kialakult kép. Már a 6-7 éveseknél megfigyelhető, a 7-8 éveseknél pedig felerősödik az a tendencia, hogy a mondatok szórendje egyre inkább a kontextustól függ: "... e korosztály nyelvében már nyilvánvalóan megmutatkozik a törekvés, hogy a kontextus függvényében ne az alapszórend belső hangsúlyozási, nyomatékelosztási szabályait változtassa, hanem az alapszórend permutációjával éljen." (59. l.) Ez a kísérlet arra biztat bennünket, hogy a szórend változásait tudatosabban megfigyelhetjük már az oktatás legalsóbb szintjén is.

Gyakorló pedagógusoknak is hasznos lehetett volna, ha a szerző pontos leírást ad a kísérletekről. Nem tudhatjuk, hogy a gyerekeknek teljes történetet kellett-e elmesélniük, vagy csak egy-egy mondatot mondtak az egyes képek leolvasásakor. (A nyuszi mosdatja a cicát., A cica mosdatja a nyuszit." -- 54. l.) Jó lenne látni, hogy milyen kontextusba építették be a mondatot. Ha mondatnyi szöveget alkottak a gyerekek, akkor kérdés, hogy szórendjük milyen viszonyban van több mondatos szöveg mondatainak szórendjével.

A második szórendi kísérlet az elsőből következett. A 4-6 éves — leginkább alapszórendet használó — korosztályon belül a szórendi változatok függvényében szociális különbségeket feltételezett a szerző. Normának az alapszórendet véve, eltérő szociális körülmények között élő gyerekekkel végeztek nyelvi kísérleteket. (Az olvasóban itt felmerül egy kérdés. Elfogadható-e normatívnak a magyarban az SVO felépítésű mondat olyan mértékben, hogy ez alapján szociális különbségeket mérjünk?)

A következő megállapítással viszont kérdőjel nélkül egyet lehet érteni: "... a több, de különböző korosztályhoz tartozó családtag támogatja a beszédfejlődést, ugyanakkor több, de azonos korosztályhoz tartozó családtag kisebb segítséget jelent." (61. l.).

E szórendi kísérletekkel a szerzőnek kettős célja volt: hangsúlyozni az elméleti eredmények érdekében a kísérletezés fontosságát, s az eredmények alapján összeállítani egy komplex "nyelvi fejlettséget mérő" követelményrendszert, amelyre szükség lenne az óvodai és az iskolai anyanyelvi oktatásban.

A Kommunikációs vizsgálatok című tanulmányban a szerző ismét a kétéves (és azt megelőző) korú gyermek nyelvhasználatát vizsgálja, s arra keres választ, hogy milyen kommunikatív jellemzői vannak az ebben a korban használt szómondatoknak,

egytagú és más megnyilatkozásoknak. A megnyilatkozásokat a tanulmány három csoportba sorolja: önálló, szimpraktikus megnyilatkozások, gerjesztett megnyilatkozások és dialógusláncok. A kapott eredményeket folyamatosan összeveti a szakirodalomban már ismert, döntően nemzetközi eredményekkel, hiszen hazai példa igen kevés van. Az eddig feltárt sajátosságok megerősítése mellett (pl. a szókincs rohamos fejlődése, a szavak megjelenésének kontextusban való megismerése stb.) fontos megállapítása, hogy vizsgálni kell az expresszív-kommunikatív beszéd részarányát, ennek fejlődésben történő változását.

A tényekből kiinduló elemzés jó lehetőséget kínál nagyobb anyagon való megismétlésre és általánosítások megfogalmazására. Vizsgálataival a szerző olyan területen indult el, amelyet nemcsak a hazai irodalom, de a nemzetközi kutatások sem ismernek jobban; sőt — úgy tűnik — LENGYEL ZSOLT elsőnek tett meg fontos lépéseket.

B. Fejes Kataлин

FARKAS VILMOS: GÖRÖG EREDETŰ LATIN ELEMÉK A MAGYAR SZÓKINCSEBEN

(Nyelvészeti Tanulmányok 21.)

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 409 lap

A nagyszabású összefoglaló munkáknak nemcsak azért felmérhetetlen a tudományos jelentőségük, mert hatalmas ismeretanyagot halmaznak fel és tesznek könnyen hozzáférhetővé, hanem azért is, mert az ilyen tömény kollektív tudáshalmaz mutatja legjobban, hol hiányosak még ismereteink, merre érdemes és szükséges tovább kutatni. És nem is csak megjelenésük után hatnak termékenyítőleg a tudományra: már *in statu nascendi* is értékes — és egyáltalán nem mellékes — tanulmányokra készítetik alkotóikat; elegendő csak olyan "melléktermékekre" utalni, mint az Értelmező Szótár készítése nyomán született Szótártani Tanulmányok (Tankönyvkiadó, Budapest, 1966. Szerk. Országh László), vagy a Nyelvatlasz munkálataiból sarjadó A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. Szerk.: Deme László és Imre Samu). FARKAS VILMOST A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának készítésében való másfél évtizedes munka indított el a latin jövevényszavak felé, s 1982-ben a

Nyelvészeti Tanulmányok 21. köteteként látott napvilágot a magyar szókészlet egyik népes csoportjáról készített monográfiája, a Görög eredetű latin elemek a magyar szókincsben. A szerző nem vállakozik a teljes latin jövevényszókészlet feldolgozására: véleménye szerint ez akkora feladat, amely meghaladja egyetlen ember munkabírását; a latinban is jövevénynek minősülő görög eredetű szavak ugyanakkor több szempontból is jól elkülönülő természetes egységet alkotnak, s feldolgozásuk akár egy, a latin jövevényszavak teljességét feldolgozó "szintézis egyik kötetének" is tekinthető.

A monográfiában a rövid "Bevezető rész" (7-12) a téma bizonyos fokig szubjektív kiválasztásának indoklásán túl tartalmazza a tudománytörténeti előzmények rövid ismertetését: egyrészt a latin jövevényszavakra vonatkozó korábbi tanulmányokat, másrészt azokat az utalásokat, amelyek már a középkortól kezdve jelzik, hogy a literátus emberek számon tartották az egyes latin szavak görög származását is.

A "Módszertani rész" egyfelől a címszóanyag kiválasztásának szempontjaival (13-22), másfelől a szócikkek kidolgozásának részleteivel (23-39) ismerteti meg. A címszók kiválasztásában a fő problémát az jelenti, hogy a latinból közismert görög eredetű elem milyen közvetítéssel kerülhetett át a magyarba. Az 1770 előttről adatolható szavaknál általában egyértelmű a közvetlen latin átvétel, az ennél későbbiek esetében azonban már számolni kell azzal, hogy a nemzetközivé vált szó német, francia stb. közvetítéssel került be nyelvünkbe. Gyakran mindkét irányból megtörtént az átvétel, ám a szavak alakja elárulja, hogy pl. az *analóg*, *epizód*, *idill* stb. formákat nem a latinból kölcsönöztük, ezek a szavak tehát nem is sorolhatók be a latinak tekinthető jövevényszók közé (15). De még a latinos alak sem bizonyítja önmagában a közvetlen latin átvételt, mert köznyelvünkben igen erős latinosító hatás figyelhető meg (bizonyára a Magyarországon sok évszázadon keresztül eleven "*lingua paterna*" használata következtében - M.K.V.), ezért - különösen ha nemzetközi szó későbbi, általában 1770-1835 közötti megjelenésével találkozunk, többnyire fennáll annak a lehetősége, hogy tulajdonképpen német, francia stb. jövevényszóznak a "visszalatinosításával" állunk szemben (pl. *katasztrófa*, *kolosszus* stb.) (16). Ez a latinosító tendencia oly erős, hogy akkor is hat, amikor a görög eredetű nemzetközi szónak megfelelő forma a latinban egyáltalán nem is létezett (pl. *agronómus*) (8). - Megnehezíti a szó vándorlásának pontos rekonstruálását, ha a hazai latinságban később fordul elő a latin szó, mint a magyaros formájú jövevény megjelenése, s kirekeszti a címszavak köréből az adatot, ha a görög-latin jelentésbeli vagy alaki folytonosság nem mutatható ki. Így nem került be a szótári gyűjteménybe a modern tudományok mégoly látnosan hangzó, de latin nyelvi előzmények nélküli, eredetileg is görög elemekből alkotott számos mesterséges műszava (*baktérium*, *atmoszféra* stb.), s kimaradtak a monográfiából azok a merőben

latinak tekintett jövevényszavak is, amelyek már a latinban jelentősen eltávolodtak a kimutatható görög eredetitől akár alakjukban (pl. *kamomilla*), akár jelentésükben (pl. *jubileum*). — NB. A magunk részéről ezt az utóbbit nem tartanánk kirekesztő szempontnak mindaddig, amíg az eltávolodott szavak rokonsága etimológiailag kimutatható.

Ahol a szerző etimológiai felfogása nem egyezik a TESz. által képviselt véleménnyel, ott a monográfia címszóanyaga szükségképpen eltér a TESz. adataitól, de az azonos szócikkek között is jelentős eltérések lehetnek adatoltságban. Tekintélyes lista tartalmazza azokat az első előfordulásokat, amelyekre a szerző a TESz. kéziratának lezárása után került a monográfiához végzett további anyaggyűjtés közben (21-26); nemegyszer tetemes különbség van a TESz. szerinti első adat kora és a Farkas Vilmos által felfedezett első előfordulás ideje közt. Olyan szavaknak növekszik meg — gyakran évszázadokkal — a nyelvünkben adatolt élettartama, mint *atléta*, *atom(us)*, *démon*, *energia*, *etika*, *logika*, *margaréta* (ké névként), *parabola*, stb.

A "Módszertani rész" nagyobbik fele a szócikkek dolgozásának mikéntjeit és miértjeit válaszolja meg, s a szavak alak- és jelentéstörténetének, származtatásának, a magyarba kerülés módjának, a latin megfelelő magyarországi jelenlétének megállapításához felhasznált forrásokat és elveket ismerteti.

A "Szótári rész", a monográfia legterjedelmesebb és leglényegesebb fejezete (40-386) több mint 800 címszót tartalmaz. Az egyes szócikkek (tipográfiailag is) négy részre tagolódnak.

A félkövérrel kiemelkedő címszót a kurzív betűs alak- és írásváltozatok követik első előfordulásuk zárójelbe foglalt adataival. A munka etimológiai célú, természetes tehát, hogy a magyar nyelvbeli használat tekintetében a TESz.-re hagyatkozik, s csak helyeselhető, hogy nem ismétli az ottani adatokat. Az már kevésbé magától értetődő, hogy az első előfordulásokat sem a szövegbeli szóalakváltozatukban közli, hanem "rekonstruált" betűhív szótári alapelakot ad; álláspontja valóban "védhető" azzal, hogy mivel e szavak köréből csakugyan hiányoznak a hangzóvesztő, hangzótoldó töltípusok, a rekonstrukció hibalehetősége minimális [27], de indoknak ez nem túl sok.

Bekezdéssel kerül minden esetben új sorba a címszó jelentése magyarul és németül, s ha a címszó több jelentésben is él(t), az egyes jelentésekben való első előfordulásokat e helyen tünteti fel. (pl. *ökönómia*: "1. gazdaságtan; Wirtschaftslehre, Ökonomie" (1653:...); — 2. "gazdálkodás; Wirtschaften | gazdaság; Anwesen, Wirtschaft" (1664: Lippay 2: 12) — 3. "gazdaságosság; Wirtschaftlichkeit" (1803/1982: NSz.)). — A szócikkek legterjedelmesebb része a tulajdonképpeni etimológia. "Végső forrás"-ként a görög szót, ill. szóelemeket adja meg, de az is jelzi, ha a szó már a görögbe is kölcsönzéssel került (pl. az *amen* "a héber *amén* 'valóban, igazán, bizony, bizonyára'. szóra megy vissza"). Ettől a résztől gondolatjel.

különíti el a görög szó elterjedésének adatait, majd újabb gondolatjel után következnek a magyarba kerülésre, a hazai latin szó használatára vonatkozó megállapítások. Minden szócikket ugyancsak új bekezdéssel tagolt bibliográfiai rész zár le.

A "Befejező rész" új szempontok szerinti csoportosításban vizsgálja a "Szótári rész" abc-rend szerint bemutatott szöanyagát: előbb a magyarba kerülésük kronológiai rendje szerint osztályozza őket (387-391), majd fogalomkörök szerint csoportosítja (391-393). Mindkét szempont alapján való csoportosítás tanulságai egybehangzanak azzal a korábbi megállapítással, hogy az 1770-es dátum mindenképpen korszakhatár a jövevényszórétegek elhatárolásában. Itt röviden kitér még a szerző az 1835 utáni réteg jellemzésére is, amelybe többnyire a modern tudományok nemzetközi műszavai sorolhatók, és nem tekinthetők igazán latin jövevényszóknak. (394-403). - A kötetet függelékyszerűen zárja le a "Forrásjelzések" rövidítéseinek feloldó listája.

Farkas Vilmos nem tölti a helyet és az időt azzal, hogy ismertesse, értékelje, amit elődei a latin jövevényszavakkal kapcsolatban már megállapítottak; "csak" ismeri az előzményeket, hivatkozik rájuk, és felhasználja őket. Nem mályd bele a hangtani, alaktani vonatkozások elméleti kérdéseibe, csak ha érdemben is van hozzátenni valója a kérdéshez. (Ilyen az *š*-ezés és a szóvégi *us* elmaradása.) Megállapításai szárazon pontosak, súlyosan tömörek, az azonos dolgokat következetesen azonos módon nevezi meg. Ettől persze a mű nem válik "olvasmányossá", de ő nem is annak szánta, hanem összefoglaló adattárnak, s annak mindenképpen mintaszerű: alapos, megbízható. Méltó tagja a magyar szókincs eredetét feltáró nagy munkák sorának. Az lenne igazán szép, ha valóban csak "egyik" és nem "egyetlen" kötete maradna a latin jövevényszavak módszeres feldolgozásának. Reméljük, hogy Farkas Vilmos talán mégsem végérvényesen hátrította el magáról a magyar szókincs latin elemeinek teljes feldolgozását, s végülis megtalálja a módot - esetleg a segítő társakat -, hogy a folytatás következék.

M. Korchmáros Valéria